

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЕПАРАТИЗМ

СТИРАНКА Михайло Богданович - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

Исследуется зарубежный опыт регламентации уголовной ответственности за сепаратизм. На основании анализа предписаний уголовного законодательства отдельных европейских и постсоветских государств констатируются общие и отличительные черты нормативного урегулирования явления сепаратизма. Высказывается авторская точка зрения о целесообразности имплементации некоторых положений зарубежного законодательства в отечественное.

Ключевые слова: сепаратизм, территориальная целостность, регламентация, сравнительное право, зарубежный опыт.

Постановка проблеми

У сучасних умовах становлення України як правової держави, адаптації вітчизняного законодавства до держав Європейського Союзу значення порівняльно-правового методу стає як ніколи актуальним, оскільки без його використання аналіз будь-якого явища чи процесу кримінально-правової дійсності не буде всебічним та об'єктивним, через це пізнавальна цінність наукової роботи буде мінімальна [1, с. 32]. Окрім того здійснення порівняльно-правових досліджень є важливим не лише для розвитку правової науки, але й для вдосконалення нормотворчого процесу.

З огляду на зазначене слід зупинитись на аналізі зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за сепаратизм. Відповідне дослідження надасть змогу передусім виявити схожі та відмінні

рисни у кримінальному законодавстві України та інших держав, виявити переваги та недоліки певних законодавчих конструкцій, а також виокремити найкращі зразки кримінально-правової культури в цій частині.

Стан дослідження

Питання кримінально-правової протидії злочинам проти основ національної безпеки України розглядались такими вченими, як С. І. Афанасенко, О.Ф. Бантишев, В.О.Глушков, І.В. Зозуля, В. К. Матвійчук, Л. В. Мошняга, В.О.Навроцький, М. А. Рубащенко, О.В. Шамара, Р.Л.Чорний та інші. Окрім того, деякі аспекти питань кримінальної відповідальності за сепаратизм вивчались В. С. Батиргарєвою, Д. С. Зоренком, Ю. В. Луценком, Н. М. Парасюк, С. Ю. Плєцьким, О. В. Поповичем, А. В. Савченком, Г.В.Татаренком та ін. Водночас, доводиться констатувати, що жодним науковцем не розглядались особливості зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за сепаратизм.

Таким чином, основною метою цієї статті є з'ясування зарубіжного досвіду щодо кримінальної відповідальності за сепаратизм, встановлення кримінально-правового значення цього поняття, а також пошук оригінальних законодавчих рішень у частині регламентації відповідальності за такого роду посягання, які б позитивно сприяли удосконаленню положень КК України.

Виклад основних положень

Кримінальне право будь-якої країни має свою специфіку, яка обумовлена змістом основних кримінально-правових інститутів (кримінальний закон, злочин, покарання), історичними, національними та культурними традиціями, особливостями політичного устрою суспільства, його економіки та багатьох інших чинників [2, с. 88-89]. Насамперед, для порівняння слід обрати кримінальне законодавство держав, які є членами Європейського Союзу (Австрії [3], ФРН [4], Франції [5], Швеції [6], Латвії [7], Іспанії [8], Данії [9], Естонії [10], Польщі [11]), оскільки інтеграція України у європейські структури ставить питання про зближення українського національного і європейського права [12, с. 26]. Необхідно також вивчити КК держав, які входили у Радянський Союз та мали спільну правову систему (Грузії [13], Вірменії [14], Киргизстану [15], Таджикистану [16], Казахстану [17], Азербайджану [18] Узбекистану [19]).

Проблема сепаратизму у світі є однією із найбільш складних, оскільки безпосередньо пов'язана із зміною кордонів існуючих і утворенням нових держав, та станом на сьогодні, - не існує універсальних підходів щодо її вирішення [20]. Тому, насамперед, слід встановити, чи взагалі використовується термін «сепаратизм» у диспозиціях статей КК зарубіжних держав. Проведений аналіз показує, що у жодному з проаналізованих кодексів він не фігурує. Мабуть, такий стан речей пов'язаний із тим, що існує обмежена кількість міжнародних документів, у яких міститься згадка про сепаратизм, а також є певна складність у визначенні самого поняття сепаратизм, оскільки його прояви відзначаються різноманітністю за видами і формою.

У подальшому необхідно з'ясувати, які суспільнонебезпечні діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав (зокрема, держав, які є членами ЄС) охоплюються поняттям «сепаратизм». Зокрема, ними є наступні: «організаційна діяльність, направлена на ліквідацію державної незалежності з метою включення в єдине державне утворення з будь-якою іншою

державою» (ч.2 ст.82), «підлив територіальної цілісності» (ч.2 ст.83) (КК Латвії); «спроба відокремити належну територію» (ст. 242 КК Австрії); «діяння, направлене на відділення будь-якої частини території від держави» (ч.1 парагр. 98 КК Данії); «діяння направлене на порушення територіальної цілісності» (ч.2 ст.62 КК Естонії, п.1, ч.1 парагр. 81, п.1, ч.1 парагр. 82 КК ФРН); «повстання з метою проголошення незалежності частини території» (ст.472 КК Іспанії); «діяння, направлене на відділення частини території» (парагр. 1 ст.127 КК Польщі, ст. 1 КК Швеції); «діяння, направлене на спричинення шкоди недоторканності національній території» (ст.412-1 КК Франції). Що стосується КК держав колишнього СРСР, то кримінально-караними є наступні діяння: «збройне повстання з метою порушення територіальної цілісності» (ст. 280 КК Азербайджану, ст.169 КК Казахстану, ст.296 КК Киргизстану); «діяння, направлене на порушення територіальної цілісності» (ст. 300 КК Вірменії, ст. 306 КК Таджикистану, ст.308 КК Грузії). З вищезазначеного випливає, що законодавець, використовуючи відповідні юридичні конструкції, фактично закінченим вважає злочин уже на стадії його готування чи замаху на нього, що, очевидно, є виправданим з огляду на важливість об'єкта кримінально-правової охорони та суспільну небезпечність злочинного діяння. Водночас, у КК Польщі (парагр. 2 ст. 127) та Австрії (парагр. 244) передбачена відповідальність за готування до проявів сепаратизму, а зокрема: змова з іншою особою про вчинення державної зради, яка включає в себе відділення від республіки частини належної їй території або підготовка в інший спосіб до вчинення злочину і тим самим створення небезпеки.

Слід зазначити, що розглядувані склади злочинів є формальними, оскільки суспільнонебезпечний наслідок не вказаний як обов'язкова ознака об'єктивної сторони. Лише у КК Грузії як кваліфікуючі ознаки посягання на територіальну цілісність передбачені діяння, які призвели до втрати всієї території держави або її час-

тини чи спричинили інші тяжкі наслідки (ч.2 ст.308).

У більшості КК зарубіжних держав передбачено насильницький спосіб вчинення відповідних посягань, що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпечності діянь (Австрія (ст.242), ФРН (п.1, ч.1 парагр. 81, п.1, ч.1 парагр. 82), Франція (ст.412-1), Данія (ч.1 парагр. 98), Іспанія (ст.472), Естонія (ч.2 ст.62), Азербайджан (ст. 280), Вірменія (ст. 300), Казахстан (ст.169), Киргизстан (ст.296), Таджикистан (ст. 306). Лише у КК Швеції вказується на насильницький чи інший незаконний спосіб вчинення злочину (ст.1). Відсутність у диспозиціях статей КК інших держав (Латвії, Польщі, Швеції, Грузії, Узбекистану) вказівки на насильницький спосіб вчинення злочину свідчить про те, що він не є обов'язковою ознакою складу злочину, що, видається, є виправданим, оскільки не виключені випадки порушення територіальної цілісності держави в інший (ненасильницький) спосіб (наприклад, проголошення певної адміністративно-територіальної одиниці України суверенною державою, підписання договору про передачу права на певну частину території держави іншій державі тощо).

У кримінальному законодавстві зарубіжних держав, як правило, окремою нормою також регламентується відповідальність за публічні заклики до сепаратизму (ч.1 ст.82, ч.1 ст.83 КК Латвії, ч.1 парагр.100 КК Данії, ст.281 КК Азербайджану, ст.307 КК Таджикистану, ст.170 КК Казахстану, ч.1 ст.159 КК Узбекистану) та розповсюдження матеріалів з такими закликами (ст.281 КК Азербайджану, ст.170 КК Казахстану, ч.1 ст.159 КК Узбекистану). Однак зміст диспозицій КК окремих держав має суттєві відмінності. Наприклад, відповідно до ч.1 ст.82 КК Латвії кримінально-караними є дії особи, які полягають у публічних закликах до ліквідації державної незалежності Республіки з метою її включення в єдине державне утворення з будь-якою іншою державою або до її ліквідації іншим чином. Дещо відрізняється за своїм змістом ч.1 парагр. 100 КК Данії, у якому покаранню підля-

гає будь-яка особа, яка шляхом публічних виступів підбурює до ворожої діяльності проти держави або яка створює очевидну небезпеку подібної діяльності. Очевидно, що у цій нормі поняття «ворожа діяльність проти держави» охоплює широке коло суспільнонебезпечних діянь, у тому числі і тих, які спрямовані на порушення територіальної цілісності держави.

Цікавим для порівняння є КК ФРН у якому передбачена відповідальність за підготовку відповідної акції державної зради проти Землі (ч.2 парагр.83). При цьому законодавець до державної зради проти Землі відносить спроби приєднати територію держави повністю або частково до іншої землі ФРН або відділити від неї частину території. Що ж стосується самого поняття «акції», то видається, що воно є синонімом слова «заклики», оскільки метою як акцій, так і закликів є залучення групи людей до виконання певного важливого завдання. Водночас у КК ФРН відсутня ознака публічності акції (заклику), що означає, що обстановка вчинення злочину (у присутності публіки) не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони відповідного складу злочину. Власне, така позиція законодавця, мабуть, обумовлена тим, що поширення акції можливе поза використанням безпосереднього контакту з особами, зокрема, з використанням мережі Інтернет, телерадіотрансляції тощо, що нерідко дозволяє донести потрібну інформацію більш оперативно та до набагато ширшого кола осіб.

У кримінальному законодавстві окремих держав виділено також кваліфікуючі ознаки, які підвищують ступінь суспільної небезпечності діяння та обумовлюють посилення покарання за публічні заклики до порушення територіальної цілісності держави. Такими є наступні: вчинення групою осіб чи організованою групою (ч.2 ст.281 КК Азербайджану, п. «б» ч.2 ст.307 КК Таджикистану, ч. 2 ст.170 КК Казахстану, п. «б» ч.3 ст.159 КК Узбекистану), неодноразово (ч.2 ст.281 КК Азербайджану, п. «а» ч.2 ст.307 КК Таджикистану, п. «а» ч.3 ст.159 КК Узбекистану), за завданням іноземних організації або їх представників

(ч. 3 ст.281 КК Азербайджану, ч.3 ст. 307 КК Таджикистану), з використанням свого службового становища (п. «б» ч.2 ст.307 КК Таджикистану), засобів масової інформації (ч. 2 ст.170 КК Казахстану, п. «г» ч.2 ст.307 КК Таджикистану), раніше судимою особою (п. «д» ч.2 ст.307 КК Таджикистану, ч. 2 ст. 170 КК Казахстану, п. «а» ч. 3 ст. 159 КК Узбекистану).

Очевидно, що передбачення у кримінальному законодавстві відповідної кваліфікуючої ознаки не може бути здійснене у довільній формі, а має відповідати певним вимогам до змісту ознак та їх форми. Видається, вказівка законодавцем на одну з кваліфікуючих ознак, а саме вчинення злочину з використанням засобів масової інформації, є цілком справедливою, оскільки надає змогу оперативно великій кількості людей донести зміст закликів. Водночас, публічні заклики до вчинення дій, які спрямовані на порушення територіальної цілісності держави за завданням іноземних організацій або їх представників все ж таки не варто відносити до однієї з кваліфікуючих обставин, оскільки вказані дії охоплюються складом злочину державна зрада у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти держави (ст. 274 КК Азербайджану, ст.305 КК Таджикистану).

У подальшому необхідно зупинитись на аналізі суб'єкта складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за сепаратизм за кримінальним законодавством зарубіжних держав. Такий аналіз дає змогу констатувати, що в окремих державах він є загальним за своїми обов'язковими ознаками (ст.82, 83 КК Латвії, парагр. 98, ч.1 парагр. 100 КК Данії, ст.62 КК Естонії, ст.472, 475 КК Іспанії, ч.2 парагр.83 КК ФРН, ст.127 КК Польщі, ч.1 ст.412-1 КК Швеції), а також спеціальним, який характеризується обмеженням кола осіб за ознаками «особою, наділеною публічною владою» (ч.2 ст.412-1 КК Швеції), «з використанням свого службового становища» (п «в» ч.2 ст.307 КК Таджикистану), «раніше судимою особою» (ч. 2 ст. 170 КК

Казахстану), «небезпечним рецидивістом» (п. «а» ч. 3 ст.159 КК Узбекистану).

Окрім того, слід встановити, з досягненням якого віку може наставати кримінальна відповідальність за прояви сепаратизму за КК зарубіжних держав. Щодо кримінального законодавства держав, які входили у Радянський Союз, то відповідальності за сепаратизм підлягає особа, яка на момент вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку, оскільки у переліку складів злочинів, відповідальність за які настає у віці з 14 років, немає вказівки на відповідні статті (Азербайджан (ч.2 ст. 20), Киргизстан (ч.2 ст.18), Вірменія (ч.2 ст.24), Казахстан (ч.2 ст.15), Таджикистан (ч.2 ст.23), Узбекистан (ст.14)). Така схожість обумовлена загальністю походження та запозичення правових систем, оскільки у минулому вказані країни мали практично ідентичне законодавство, адже були частинами однієї союзної держави.

Водночас варто відзначити, що у КК Австрії та Польщі взагалі відсутні норми, у яких би визначався вік, з якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Щодо КК інших розглядуваних держав, то такий вік є неоднаковим, зокрема: з тринадцяти (ст. 122-8 КК Франції), чотирнадцяти (ст. 11 КК Латвії, парагр. 19 КК ФРН), п'ятнадцяти років (ст. 10 КК Естонії, парагр. 15 КК Данії, ст. 6 КК Швеції). Лише у КК Іспанії вік, з якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, є значно вищий (вісімнадцять років). Зокрема, у ст. 20 зазначається, що якщо особа, яка не досягла вказаного віку, вчиняє злочин, то вона буде відповідати за законом про кримінальну відповідальність неповнолітніх. Вищевказані відмінності вікової ознаки суб'єкта складу злочину та її загалом кримінальної відповідальності за сепаратизм у державах, які є членами ЄС, обумовлена особливостями політичного та державного устрою, важливістю відповідних відносин у житті держави, а також національною специфікою законодавчої мови та техніки.

Видається, що встановлення законодавцем у КК окремих зарубіжних держав заниженого віку (13-15-тирічного), з якого

може наставати кримінальна відповідальність, а особливо за прояви сепаратизму, є хибним рішенням. Це пов'язано з тим, що власне у цьому віці особа не може повною мірою усвідомлювати суспільнонебезпечний характер вказаного злочинного діяння та свідомо діяти всупереч кримінально-правовій забороні. З цього приводу М.А.Рубашенко влучно зауважує, що таке усвідомлення присутнє у злочинах, які порушують загальні морально-етичні заборони, дотримання яких виховується в особи з самого малку («не вбий», «не кради» тощо) [21, с.179], тобто у тих посяганнях, які пов'язані з повсякденним життям людини.

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних держав показав, що суб'єктивна сторона складів злочинів, які регламентують відповідальність за сепаратизм характеризується виною у формі прямого умислу. При цьому, як правило, мета відторгнення окремої частини чи всієї території держави (ст.472 КК Іспанії, парагр. 1 ст. 127 КК Польщі, ст. 1 КК Швеції, ст.308 КК Грузії, ч. 2 ст.82 КК Латвії, п.1 ч.1 парагр. 82 КК ФРН, ст.308 КК Грузії, ч.2 ст.62 КК Естонії, ст.280 КК Азербайджану, ст. 296 КК Киргизстану, ст.300 КК Вірменії, ст.306 КК Таджикистану, ст.169 КК Казахстан) є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину.

Слід зазначити, що як у КК держав, які є членами ЄС (парагр. 243, 245 КК Австрії), так і в КК окремих пострадянських держав (ч. 2 ст. 300 КК Вірменії) передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за сепаратизм. Його запровадження слід вважати позитивним кроком законодавця, оскільки є проявом гуманності та стимулом для позитивної посткримінальної поведінки. За таких обставин особа охочіше «йтиме на контакт» із органом досудового розслідування, сприятиме у викритті інших співучасників та активному розкриттю відповідних злочинів тощо. Так, наприклад, за КК Австрії умовами такого звільнення є наступні: 1) добровільна відмова від вчинення злочинного діяння; 2) перешкодження його вчиненню у випадку, якщо

у ньому беруть участь декілька осіб; 3) добровільне призупинення настання наслідків. Подібне положення міститься і в КК Вірменії (ч.2 ст. 300).

Окрім того, законодавцем також регламентуються умови звільнення від покарання за прояви сепаратизму. Так, відповідно до ст.480 КК Іспанії звільняється від покарання та особа, яка, беручи участь у повстанні, повідомила про нього на момент, коли можливо призупинити наслідки. Дещо відрізняються за змістом умови такого звільнення, які передбачені у парагр. 83а КК ФРН. Зокрема, вказується, що суд на власний розсуд може пом'якшити покарання або його не застосовувати, якщо особа добровільно відмовиться від подальшого виконання діяння і усунить відому їй небезпеку того, що інші продовжать її діяльність або перешкодить доведенню цього злочину до кінця.

Висновки

У цілому проведено дослідження зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за прояви сепаратизму, дає підстави для таких висновків. Невдалими видаються положення кримінального законодавства тих держав, у яких законодавцем занижений вік (13-15-тирічного), з якого може наставати кримінальна відповідальність, у тому числі й за прояви сепаратизму, оскільки у зв'язку з недостатнім розвитком інтелектуальної сфери психіки така особа ще не спроможна усвідомлювати всієї складності змісту злочинності вказаного діяння.

Водночас позитивним є досвід КК Австрії (парагр. 243, 245 КК Австрії) та Вірменії (ч. 2 ст. 300) в частині передбачення можливості застосування судом спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за сепаратизм. Окрім того вартим для запозичення є досвід кримінального законодавства держав (ч.1 ст.82, ч.1 ст.83 КК Латвії, ч.1 парагр.100 КК Данії, ст.281 КК Азербайджану, ст.307 КК Таджикистану, ст.170 КК Казахстану, ч.1 ст.159 КК Узбекистану), у якому в окремих статтях регламентується відповідальність за публічні заклики до вчинення дій, які

спрямовані на порушення територіальної цілісності держави або розповсюдження матеріалів з такими закликами. Видається, такий крок законодавця є виправданим, оскільки вони мають менший ступінь суспільної небезпечності у порівнянні з тими діями, які спрямовані на порушення територіальної цілісності і недоторканності держави.

Література

1. Малиновский А.А. Сравнительное уголовное право: понятие и основные задачи / А.А. Малиновский // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы 4-й Международной научно-практической конференции. – М.: ТК ВЕЛБИ, Изд-во Проспект, 2007. – С. 30-33.
2. Мошняга Л.В. Зарубіжний досвід криміналізації злочинів проти конституційних основ національної безпеки на прикладі Кримінальних кодексів Азербайджанської республіки, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан та Грузії / Л.В. Мошняга // Кримінальне право. 2015 р. - №3 - С.87-93.
3. Уголовный кодекс Австрии / Науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. С.В. Милюкова; предисловие Генерального прокурора Австрии, доктора Эриста Ойгена Фабрици; перевод с немецкого Л.С. Вихровой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 352 с.
4. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. – М.: Издательство «Зерцало», 2000. – 208 с.
5. Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук., доц. Н.Е. Крыловой: перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук., доц. Н.Е. Крыловой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.
6. Уголовный кодекс Швеции / Пер. с англ. С.С. Беляева, М. – 2000. – 167 с.
7. Уголовный закон Латвийской Республики / Адапт. пер. с лат., науч. ред. и вступ. ст. А.И. Лукашова и Э.А. Саркисовой. – Мн. «Тесей», 1999. – 176 с.
8. Уголовный кодекс Испании. Под редакцией и с предисловием доктора юридических наук, профессора Н.Ф. Кузнецовой и доктора юридических наук, профессора Ф.М. Решетникова. – М.: Издательство «Зерцало», 1998. – 218 с.
9. Уголовный кодекс Дании / научное ред. и предисл. С. С. Беляева; [пер. с датского и английского канд. юрид. наук С. С. Беляева, А. Н. Рычевой]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.
10. Уголовный кодекс Эстонской республики / Науч. ред. и перевод с эстонского В.В. Запелова, вступ. статья канд. юрид. наук доц. СПбГУ Н.И. Мацнева — СПб. Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 — 262 с.
11. Уголовный кодекс Республики Польша / Пер. с польск. Барилевич Д.А. и др.; Адапт. пер. и науч. ред. Э.А. Саркисова, А.И. Лукашов; Под общ. ред. Н.Ф. Кузнецовой. – Мн.: Тесей, 1998. – 128 с. (Уголовные кодексы стран Восточной Европы).
12. Шемшученко Ю.С. Європейське право: теорія і практика / Ю.С. Шемшученко // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом. Матеріали науково-практичної конференції. – К., 1998. – 446 с.
13. Уголовный кодекс Грузии / [науч. ред. З.К. Бигвава]. – СПб.: Издательство «Юридический Центр Пресс», 2002. – 409 с.
14. Уголовный кодекс Республики Армения / [Е.Р. Азаряна, Н.И. Мацнева. Предисловие Е.Р. Азаряна] / [перевод с армянского Р.З. Авакяна]. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический Центр Пресс», 2004. – 450 с.
15. Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.toktom.kg/lawcoll/15076.1.htm.
16. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. – СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2001. – 410 с.
17. Уголовный кодекс Республики Казахстан / [Закон Республики Казахстан от 16 июля 1997 года №167 (Ведомости Парламента РК, 1997 г. № 15-16) / Предисловие министра юстиции Республики Ка-

АНОТАЦІЯ

Досліджується зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за сепаратизм. На підставі аналізу приписів кримінального законодавства окремих європейських і пострадянських держав констатуються спільні і відмінні риси нормативного урегулювання явища сепаратизму. Висловлюється авторська точка зору щодо доцільності імплементації деяких положень зарубіжного законодавства у вітчизняне.

Ключові слова: сепаратизм, територіальна цілісність, регламентація, порівняльне право, зарубіжний досвід.

SUMMARY

This paper examines the international experience of regulation of criminal responsibility for separatism. On the basis of analysis of orders criminal legislation separate European and most post-Soviet countries the general and excellent lines of the normative regulation phenomenon of separatism. The author point of view speaks out in relation to expedience of implementation of some positions of foreign legislation in domestic practice.

Keywords: separatism, territorial integrity, regulation, comparative law, foreign experience.

захстан докт. юрид. наук, проф. И.И. Рогова]. – СПб.: Издательство «Юридический Центр Пресс», 2001. 466 с.

18. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / [науч. ред. И.М. Рагимова]. / [перевод с азербайджанского Б.Э. Аббасова]. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 325 с.

19. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изм. и доп. На 15 июля 2001 г.). Вступ. статья М.Х.Рустамбаева,

А.С.Якубова, З.Х.Гулямова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 338 с.

20. Аналітична доповідь «Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Separatism_druk-8a53a.pdf

21. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: монографія / М. А. Рубашенко. – Х. : Право, 2016. – 288 с.